

ความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง

Beliefs and Rites in the Performance of Wat Ban Don Nang Yai, Rayong Province

วราภรณ์ บุญประสิทธิ์*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังและองค์ประกอบในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน และศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องกับหนังใหญ่วัดบ้านดอน นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สรุป และนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า หนังใหญ่เป็นศิลปะการแสดงเก่าแก่ที่วิวัฒนาการมาจากการแสดงประกอบพิธีกรรม จึงมีแบบแผนการแสดงเฉพาะตัว หนังใหญ่มีต้นกำเนิดในราชสำนัก นิยมแสดงในพระราชพิธีสำคัญของบ้านเมือง ถือเป็นมหรสพชั้นสูงที่ได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต แม้ว่าหนังใหญ่วัดบ้านดอนจะไม่ได้อยู่ในการอุปถัมภ์ของราชสำนัก แต่มีองค์ประกอบครบถ้วนตามแบบแผนการแสดงหนังใหญ่ดั้งเดิมเมื่อถ่ายทอดสู่ท้องถิ่น จึงมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรายละเอียดการแสดงให้เข้ากับยุคสมัยและสภาพท้องถิ่น จนกลายเป็นแบบแผนการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

คำสำคัญ: หนังใหญ่, ความเชื่อ และพิธีกรรม, วัดบ้านดอน, จังหวัดระยอง

Abstract

In this thesis, the researcher studies beliefs and rites associated with the performance of the Wat Ban Don Nang Yai (Shadow Play) in Rayong province. As such, the researcher investigates the background and elements incorporated into these shadow play performances at Wat Ban Don in addition to examining associated beliefs and rites. The researcher used the qualitative research methods of observation and conducting interviews with those concerned with the Nang Yai (shadow play) performances at Wat Ban Don. The data collected were subsequently analyzed, summarized and presented in the form of descriptive analysis.

Findings showed that as an old performing art, Nang Yai evolved from ritual performances. It has unique performance patterns. Nang Yai origins are to be sought in commonly performed ceremonies at royal courts. It was considered an expression of high culture greatly favored in the past. Although Wat

---

* นักศึกษาลัทธิศาสตร์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Ban Don Nang Yai was not under royal patronage, it still maintained all the original Nang Yai performance patterns. When transferred to the control of the locality, Nang Yai has developed and changed in the details of performance in consonance with different historical periods and local surroundings. It has finally developed to the point that Wat Ban Don Nang Yai performance patterns are unique.

Keywords: Nang Yai or Shadow Play, Beliefs and Rites, Wat Ban Don, Rayong province

บทนำ

ศิลปะการแสดงหรือมหรสพถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งมีที่มาจากการละเล่นพื้นบ้าน คำว่า “การละเล่น” มีความหมายที่กว้างมาก แต่คนส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่าการละเล่นหมายถึง “การร้องรำทำเพลง” ซึ่งหมายถึงการละเล่น 3 อย่างได้แก่ การร้อง การรำ และการทำเพลง คำว่า “การร้อง” หมายถึง การขับหรือลำนำโคลงกลอน คำว่า “การรำ” หมายถึง ฟ้อนหรือระบำและรำเดินเป็นท่าทาง ส่วนคำว่า “การทำเพลง” หมายถึง การใช้เครื่องมือดีด สี ดี เป่า นำมาประโคมและบรรเลงเป็นทำนอง ทั้ง 3 อย่างนี้เป็น การละเล่นพื้นฐานที่มีอยู่ในกลุ่มชนทุกหมู่เหล่าและทุกเผ่าพันธุ์ของภูมิภาคอุษาคเนย์มาตั้งแต่ยุคแรก ๆ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2540, หน้า 17)

สังคมไทยมีมหรสพหรือการละเล่นเพื่อตอบสนองความบันเทิงรื่นรมย์ในรูปแบบใดแบบหนึ่งมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ทั้งมหรสพที่เป็นของราชสำนักและของชาวบ้านทั่วไป และมีหลักฐานปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรมาแต่โบราณ เช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบว่ามีการละเล่นจำนวนมากที่ได้รับความนิยมในราชสำนัก จนถึงกับมีการตราไว้ในกฎหมายเทียบราวว่า เป็นพระราชกิจของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องชมการแสดง หรือแม้แต่ในวรรณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็ยังมีกล่าวถึงการละเล่นหลายชนิด (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2535, หน้า 366) เช่น โขน ละคร หุ่น จี๊ว หนังจีน หนังไทย หกคะเมน ไม้ลวด และมอญรำ แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่โบราณมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในส่วนของความรื่นรมย์และความบันเทิงอย่างเหนียวแน่นตลอดมา

การละเล่นยุคแรกมิได้มีขึ้นเพื่อความสนุกสนานบันเทิงรื่นรมย์ หรือเพื่อผ่อนคลายความเครียดแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้เล่นและผู้ชมต่างมีความมุ่งมั่นหรือวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน นอกเหนือจากความสนุกสนาน เช่น ร่วมกันจัดให้มีการละเล่นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ หรือเพื่อความ “มั่งคั่ง” และความ “มั่นคง” ทั้งในแง่บุคคลและส่วนรวมระดับชุมชน การละเล่นดังกล่าวมักจะเกี่ยวข้องกับ “พิธีกรรม” ตามระบบความเชื่ออันศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคมเป็นส่วนรวม ต่อมาภายหลังเมื่อสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมค่อย ๆ คลี่คลายลด ลักษณะพิธีกรรมลงเรื่อย ๆ การละเล่นก็ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานและความบันเทิงเป็นหลัก เมื่อเวลาผ่านไปการละเล่นบางอย่างจึงกลายเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานแต่เพียง

อย่างเดียว โดยอาจไม่เหลือร่องรอยหรือความหมายของความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2540, หน้า 17-18)

มหรสพที่เก่าแก่และมีแบบแผนซึ่งใกล้จะสูญสิ้นอีกอย่างหนึ่งก็คือ “หนังใหญ่” ในสมัยโบราณดูเหมือนว่าการละเล่นประเภทนี้จะมีชื่อเสียง และได้รับการยกย่องว่าเป็นมหรสพชั้นสูง งานใดที่มีหนังใหญ่แสดง หมายความว่า งานนั้นเป็นงานใหญ่ แม้จะเป็นงานหลวงก็ต้องเป็นงานใหญ่หรือสำคัญมาก จึงจะมีหนังใหญ่ (มนตรี ตราโมท, 2540, หน้า 117)

หนังใหญ่ คือ การแสดงที่ใช้ภาพแกะสลักด้วยหนังทั้งผืน (นิยมใช้หนังโค) มาขีดเป็นเรื่องราว ประกอบกับคำพากย์ คำเจรจา และดนตรีปี่พาทย์ นิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์ มีลักษณะคล้ายหนังตะลุง สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะมีหลักฐานกล่าวถึงชัดเจนในกฎมณเฑียรบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีหลักฐานปรากฏในบานแพนกหนังสือ “สมุทรโฆษคำฉันท์” ที่พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระมหาราชครูแต่งขึ้น เพื่อใช้เล่นหนังเพิ่มเติมจากเรื่องที่เคยเล่นมาแต่เดิม ดังนี้ (พระมหาราชครู, 2522, หน้า 3)

พระให้กล่าวภาพนิพนธ์	จำนองโดยกล
ตระการเพลงยศพระ	
ให้ฉลัดสแบกภาพอันชระ	เป็นบรรพบุรณะ
นเรนทรราชบรรหาร	
ให้ทวยนักคนผู้ชาญ	กลเล่น โดยการ-
ยเป็นบำเทิงธรณี	

นอกจากนี้ ยังปรากฏในวรรณกรรมและเอกสารราชการของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานส่วนใหญ่บันทึกว่า หนังใหญ่เป็นมหรสพชั้นสูงเก่าแก่ มักจะแสดงในพระราชพิธีสมโภชเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เจ้านายและเชื้อพระวงศ์ หรืองานราชการบ้านเมืองและงานพระเมรุ จนกระทั่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีการถ่ายทอดศิลปะการแสดงหนังใหญ่ออกสู่ชาวบ้าน ในอดีตนิยมใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการสืบทอด เนื่องจากหนังใหญ่เป็นการแสดงเพื่อบวงสรวงบูชาสรรเสริญเทพเจ้าตามความเชื่อของมนุษย์ที่สืบทอดกันมา และเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญูและความเคารพต่อเทพเจ้า ครูอาจารย์ ซึ่งศิลปินเคารพและยึดถือปฏิบัติ รูปแบบของการแสดงหนังใหญ่จึงกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงกึ่งพิธีกรรม (สรกิจ โศภิตกุล, 2542)

หนังใหญ่เป็นมหรสพที่มีพิธีกรรมและแฝงความเชื่อไว้ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่กรรมวิธีการทำตัวหนัง การขนย้าย จัดเก็บ การทำโรงและตั้งจอ ไปจนถึงการขีดและการแสดง ศิลปินหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่จะต้องสักการบูชาบอกกล่าวหรือประกอบพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลและความสบายใจ หากไม่มีการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูอาจารย์ เชื่อว่าการแสดงในครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จหรืออาจเกิดเรื่อง

ไม่เป็นมงคลขึ้นได้ (ปทุมมาศ สุทธิสวัสดิ์, 2549) แสดงให้เห็นอิทธิพลของความเชื่อที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทย ไม่เว้นแม้แต่ในศาสตร์ของการแสดง

ความสำคัญและความนิยมในการแสดงหนังใหญ่ที่แพร่หลายสืบต่อมาเป็นเวลาชยาวนาน ประกอบกับความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ผลักดันให้หนังใหญ่แพร่กระจายจากราชสำนักไปสู่ชาวบ้าน ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้และสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัด หนังใหญ่จึงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและไม่จำกัดอยู่ในราชสำนักอีกต่อไป

ปัจจุบันหนังใหญ่ไม่เป็นที่นิยมเล่นและว่าจ้างไปแสดง เนื่องจากอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกทำให้มีการละเล่นใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย ประกอบกับผู้แสดงหนังใหญ่อายุส่วนใหญ่จึงเสื่อมลงจนสูญหายไปในช่วงหนึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีผู้สืบทอดการแสดงอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2524 เอนก นาวิกมูล (2546, หน้า 231-232) ได้สำรวจและรวบรวมข้อมูลหนังใหญ่ไว้ในหนังสือหนังตะลุง-หนังใหญ่ พบว่านอกจากหนังใหญ่ของกรมศิลปากรแล้ว ยังมีหนังใหญ่ที่หลงเหลืออยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ อีก ได้แก่ หนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี หนังใหญ่วัดตะเคียน จังหวัดลพบุรี หนังใหญ่วัดตะกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หนังใหญ่วัดปลับปลาชัย จังหวัดเพชรบุรี และหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง บางแห่งตัวหนังสูญหายไป หรือไม่ก็เหลือเพียงตัวหนัง บางแห่งยุติการแสดงไปแล้วก็มี เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง คณะหนังใหญ่ที่ยังคงรักษาตัวหนัง บทพากย์ และสืบทอดการแสดงจนสามารถออกแสดงเผยแพร่ได้ จนถึงปัจจุบันเหลือเพียง 3 คณะได้แก่ หนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี และหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง

วัดบ้านดอนตั้งอยู่ที่ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง เป็นวัดที่มีหนังใหญ่เป็นมรดกตกทอดมายาวนาน กว่า 200 ปี มีลวดลายสวยงาม และเข้าใจว่าเป็นฝีมือของช่างหลวง พระยาศรีสมุทร โภกชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยองในสมัยนั้น เป็นผู้ติดต่อขอซื้อมาจากจังหวัดพัทลุง แม้จะมีประวัติที่ยังไม่ชัดเจน แต่มีความผูกพันกับชีวิตวัฒนธรรมการแสดงท้องถิ่นของภาคตะวันออกเป็นอย่างยิ่ง (อำนาจมณีแสง, 2540, หน้า 10) ในช่วงสามสิบกว่าปีที่ผ่านมามีหนังใหญ่ วัดบ้านดอนได้รับการฟื้นฟูขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยพระครูบูรเขตวุฒิกิจ เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนองค์ปัจจุบัน และคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ตลอดจนหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนนำออกแสดงในงานต่าง ๆ มากมายทั้งในและต่างจังหวัด โดยมีนักแสดงรุ่นเยาวชนเป็นผู้เชิด

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหนังใหญ่ ผู้วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในเรื่องประวัติความเป็นมา ประเภทตัวหนัง วิธีการทำหนังใหญ่ บทพากย์ องค์ประกอบและวิธีการแสดงหนังใหญ่ สภาพในปัจจุบัน ไปจนถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูหนังใหญ่ แต่การศึกษาค้นคว้าและพิธีกรรมเกี่ยวกับหนังใหญ่ ยังไม่มีผู้วิจัยและรวบรวมไว้อย่างเด่นชัด

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง เพราะหนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นคณะหนังใหญ่ไม่กี่แห่งในประเทศไทยที่สืบทอดศิลปะการแสดงหนังใหญ่ไว้ได้อย่างเป็นรูปธรรม สามารถเก็บรักษาตัวหนังเก่าแก่ไว้ได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีบทบาทที่ยิ่งใหญ่ต่อสังคมที่คัดลอกสืบทอดกันมา ที่สำคัญคือ มีทายาทครูหนังที่ยังมีชีวิตและทำหน้าที่ถ่ายทอดการแสดง ความเชื่อและพิธีกรรมให้แก่คนรุ่นหลัง เช่น พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ หรือ “การเบิกหน้าพระ” ที่ชาวคณะหนังใหญ่วัดบ้านดอนยึดถือและปฏิบัติสืบทอดเป็นประจำทุกปี หนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชุมชนบ้านดอน ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้นั้นในท้องถิ่นจังหวัดระยอง ผลการศึกษาที่ได้นอกจากจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่แล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการบันทึกรายละเอียดหนังใหญ่ มหรสพเก่าแก่ของชาติที่กำลังจะสูญสิ้นให้คงอยู่ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตและวิธีการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยเข้าร่วมสังเกตการณ์ภาคสนาม และสัมภาษณ์ผู้มีความรู้และเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่วัดบ้านดอน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัด บ้านดอน คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน บุคคลในคณะ หนังใหญ่วัดบ้านดอน ได้แก่ นายโรง ผู้เชิด ผู้พากย์ ผู้เชิดหนัง หัวหน้าวงปี่พาทย์ และชาวบ้านชุมชนวัดบ้านดอน รวมจำนวน 15 คน จากนั้นนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ สรุป อภิปรายผล และนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า หนังใหญ่วัดบ้านดอนแม้จะไม่ได้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักมาแต่โบราณ แต่เป็นคณะหนังใหญ่ที่มีองค์ประกอบการแสดงครบถ้วนตามแบบแผนการแสดงหนังใหญ่ดั้งเดิม ตั้งแต่กรรมวิธีสร้างหนัง ประเภทตัวหนัง นายโรง ผู้เชิด ผู้พากย์ บทพากย์ ดนตรีประกอบ และวิธีการแสดง เมื่อถ่ายทอดมาสู่ท้องถิ่นจึงมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรายละเอียดการแสดงบางอย่างให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นและยุคสมัย จนกลายเป็นแบบแผนการแสดงหนังใหญ่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของวัดบ้านดอน เช่น ลดขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม โดยไหว้ครูหนังใหญ่เพียงแค่ปีละครั้งแทนการไหว้ครูทุกครั้งก่อนการแสดง ไม่ปลูกโรงแสดงกลางแจ้ง และทำการแสดงในสถานที่ร่ม เช่น หอประชุม หรือศาลา วัด เปลี่ยนบทพากย์และเครื่องแต่งกายให้ทันสมัย หรือพัฒนาท่าทางการเชิดให้มีลีลาเร้าใจและโดดเด่นขึ้นจากเดิม เป็นต้น การปรับเปลี่ยนเหล่านี้กระทำไปโดยวัตถุประสงค์เพื่อความสะดวก ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย แต่วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อความอยู่รอดของคณะและการดำรงอยู่ต่อไปของหนังใหญ่ การแสดงดั้งเดิมในฐานะการแสดงประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของคนในท้องถิ่น

หนังใหญ่จึงเป็นมรดกเก่าแก่ที่สามารถปรับตัวสู้กับกระแสแห่งเทคโนโลยี และดำรงอยู่ในสังคมโดยไม่สูญหายไปตามกาลเวลา

จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ผู้วิจัยพบว่าหนังใหญ่เป็นศิลปะการแสดงที่ปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมดังนี้ ความเชื่อที่ปรากฏในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามและวันเวลา ความเชื่อเรื่องเครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวช และความเชื่อเกี่ยวกับตัวหนัง ความเชื่อเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับการนับถือผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทย นอกจากนี้ยังปรากฏความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากคติทางพระพุทธศาสนา คือความเชื่อเรื่องพระรัตนตรัย และความเชื่อเรื่องครู ซึ่งเป็นความเชื่อสำคัญในการแสดงหนังใหญ่

ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของพิธีกรรม ความเชื่อดังกล่าวได้นำไปสู่พิธีกรรมสำคัญของหนังใหญ่วัดบ้านดอน คือ พิธีกรรมการปลุกโรง พิธีกรรมบูชาครูก่อนและหลังแสดง พิธีกรรมไหว้ครูหนังใหญ่วัดบ้านดอน และพิธีกรรมแกะสลักตัวหนัง พิธีกรรมส่วนใหญ่มีขั้นตอนและระเบียบวิธีที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นพิธีไสยศาสตร์ เพราะมีการกล่าวถึงเทพเจ้า ผีสาง เจ้าที่ หรือเจ้าป่าเจ้าเขา พิธีกรรมดังกล่าวกระทำขึ้นเพื่อขจัดปัดเป่าอุปสรรคและสิ่งเลวร้าย เสริมสร้างความเป็นสิริมงคลหรือความสำเร็จให้ผู้ประกอบพิธี อีกทั้งเป็นการขอบุคคลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองให้การแสดงสำเร็จลุล่วงและขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากกระทำการใด ๆ อันเป็นการล่วงล้ำหรือละเมิดไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

เมื่อพิจารณาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง พบว่าหนังใหญ่เป็นศิลปะการแสดงที่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิพลความเชื่อในศาสนา ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ ความเชื่อทั้ง 3 ประการได้ผสมผสานเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

นอกจากนี้การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยองยังปรากฏค่านิยมทางสังคมของไทยหลายประการ ได้แก่ ค่านิยมเรื่องความกตัญญูกตเวที การเคารพนับถือผู้อาวุโส การรู้จักฐานะและหน้าที่ของตนเอง และการให้อภัยซึ่งกันและกัน ค่านิยมเหล่านี้แฝงอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่ และกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นแนวทางหรือแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามครรลองของชุมชนและสังคม เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

สรุปและอภิปรายผล

การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนแม้จะไม่ได้ได้รับความนิยมนั้นในอดีต แต่ถือเป็นการแสดงที่ประชาชนในท้องถิ่นให้ความสำคัญในฐานะมรดกวัฒนธรรมเก่าแก่ของจังหวัดระยองที่สืบทอดต่อกันมา ปัจจุบันหนังใหญ่วัดบ้านดอนไม่ได้เป็นการแสดงประกอบพิธีกรรมหรือมหรสพสมโภชในพระราชพิธีสำคัญเช่นในอดีต แต่เป็นการแสดงสาธิตที่มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ไม่ให้สูญหาย นับเป็น

ความโชคดีของหนังใหญ่วัดบ้านดอนที่ยังมีผู้เห็นความสำคัญให้การสนับสนุน ทำให้สามารถสืบสานการแสดงไว้โดยไม่สูญหายไปเหมือนหนังใหญ่ในบางพื้นที่

ผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นนาฏกรรมชั้นสูงอย่าง โขน ละคร และดนตรีปี่พาทย์ ในหลายด้าน ทั้งที่มาของความเชื่อ เทพเจ้าที่เคารพนับถือ และขั้นตอนรายละเอียดพิธีกรรม ทั้งนี้อาจเพราะมีประวัติความเป็นมาที่กำเนิดจากราชสำนักและมืองค์ประกอบการแสดงที่คล้ายกัน กล่าวคือ โขนวิวัฒนาการมาจากหนังใหญ่ มีบทบาทย่ บทเจรจา และมีเค้าเรื่องเดิมมาจากรามายณะของอินเดียเหมือนกัน นอกจากนี้ทั้ง โขน หนังใหญ่ และละครล้วนใช้ดนตรีปี่พาทย์ประกอบการแสดง มีการไหว้ครูเป็นพิธีกรรมสำคัญ แสดงให้เห็นถึงจุดร่วมหรือความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะการแสดงของไทยแขนงต่าง ๆ ผลการศึกษาที่ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้านในท้องถิ่น ถึงแม้ความเชื่อที่มีแต่เดิมจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่การที่หนังใหญ่วัดบ้านดอนสามารถรักษาและสืบทอดพิธีกรรมตามอย่างบรรพบุรุษไว้ได้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความกลมเกลียวและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวบ้านในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดร่วมกัน ความเชื่อจึงเสมือนเครื่องมือสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่น ทำให้ชุมชนวัดบ้านดอนมีความเข้มแข็ง อันเป็นรากฐานนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ให้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง สามารถนำไปศึกษาต่อยอดในประเด็นอื่นที่ยังไม่เคยมีผู้วิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเปรียบเทียบการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง กับการแสดงหนังใหญ่คณะอื่นที่ยังหลงเหลืออยู่ เช่น หนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี หรือหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี โดยศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างขององค์ประกอบการแสดงหนังใหญ่ รวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏ
2. ศึกษาเฉพาะบทบาทหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นบทบาทเก่าแก่ในประเด็นการใช้ภาษา วิถีชีวิตหรือแง่คิดที่แฝงอยู่ในบทบาท
3. ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏในศิลปะการแสดงประเภทอื่น อาจเป็นการแสดงในราชสำนัก หรือการแสดงของท้องถิ่นใดแห่งหนึ่ง ทั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ทำให้ทราบถึงความคิดและความเชื่อของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- ปทุมมาศ สุทธิสวัสดิ์. (2549). *การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปปะการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏ-เทพสตรี.
- ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. (2535). เล่น. ใน *ความคิดและภูมิปัญญาไทย คำ: ร่องรอย ความคิด ความเชื่อไทย* (หน้า 355-372). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2505). *บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง*. พระนคร: ก้าวหน้า.
- มนตรี ตราโมท. (2540). *การละเล่นของไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- มหานาค, พระ. (2545). ปุณโณวาทคำฉันท์. ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* (เล่ม 3, พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- สรกิจ โสภิตกุล. (2542). *หนังใหญ่: ความเป็นมา การสร้าง การแสดง และสภาพปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2540). คำนำเสนอก่อนการละเล่นมาก่อนการแสดง. ใน *การละเล่นของไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- เอนก นาวิกมูล. (2546). *หนังตะลุง-หนังใหญ่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์คำ.
- อำนาจ มณีแสง. (2540). *หนังใหญ่วัดบ้านคอน*. เอกสารอัดสำเนา.